

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИ ҲАВФСИЗЛИГИ – ҲАҚИҚАТНИ АНИҚЛАШ ГАРОВИ

Комилжнов Муҳаммадқодир Ҳикматулла ўғли

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги 322-гуруҳ курсанти

Аннотатсия: *мазкур мақолада, одил судловни амалга оширишда ўз манфаатларини ҳимоя қиладиган шахслар, яъни гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ҳамда жиноят процесси иштирокчиси бўлган шахсларнинг хавфсизлигини таъминлашнинг назарий ва амалий жиҳатлари, бу борадаги қонун нормаларини қўллашдаги айрим муаммолар, хавфсизлик чораларини қўллашга доир қонун нормаларини такомиллаштириш лозимлиги таҳлил қилинган*

Калит сўзлар: *жабрланувчи, гувоҳ, процесс иштирокчилари гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, жиноят процесси, процесс иштирокчиларининг хавфсизлиги, хавфсизлик чоралари қўллаш асослари ва тартиби, терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов органлари, прокурор ва суд.*

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан сўнг жиноят ва жиноят процессуал қонунчилиги соҳосида кенг қамровли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Президент томонидан илгари сурилган “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг йўналишидан бири ҳам айнан “мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш” деб номланиб, бу борада келгусида амалга оширилиши лозим бўлган суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислоҳотлар белгилаб берилган. Бу айниқса, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчиликни эркинлаштиришга қаратилган ислоҳотларда яққол кўзга ташланмоқда. Зеро, барча янгиланишлар замирида қонунийлик, одил судловни таъминлаш ва инсонпарварлик тамойили, шахс, давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя этиш, жиноят-процессуал қонун ҳужжатларининг вазифаларини таъминлаш самарадорлигини ошириш мақсади мужассамдир. Суд ҳуқуқ соҳасида ислоҳотларнинг амалга оширилиши, аввало мамлакат ривожига ҳамда халқаро майдондаги ўрни ва нуфузини оширишда муҳим саналган тинчлик ва барқарорликка эришиш, шахснинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилишнинг механизмини шакллантиришни, одил судловга кўмаклашувчи шахсларнинг хавфсизлигини амалда ишончли таъминлаш орқали иш бўйича ҳақиқатни аниқлаш орқали адолатли, асосли ва қонуний қарор қабул қилиш имконини беради.

Жумладан жиноятларни барвақт аниқлаш, уларни олдини олиш, одил судловни таъминлашда процес иштирокчиларини хавфсизлигини таъминлаш

институти муҳим ўрин эгаллайди. Халқаро қонунчиликда процесс иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлашда «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси» (8-модда), «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт» (14-модда), БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1985 йил 29 ноябрда қабул қилинган «Жиноят ва мансаб суиистеъмоллигидан жабрланганлар учун одил судловнинг асосий принциплари тўғрисидаги декларация», БМТнинг 2000 йил 15 ноябрда қабул қилинган «Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенция» (24-модда), БМТнинг 2000 йилда қабул қилинган «Жиноятчилик ва одил судлов тўғрисида: XXI аср чақириғига жавоблар» номли Вена декларацияси, БМТнинг 2005 йил 22 июлда қабул қилинган Раҳбарий принциплари (27-модда) ва бошқа халқаро ҳужжатлардаги қоидалар ҳуқуқий асос сифатида эътироф этилади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 22, 43, 44-моддаларида мустаўкамланган қоидалар ҳам барча фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишга хизмат қилади.

Жиноят процесси иштирокчилари сифатида эътироф этилган жабрланувчи, гувоҳ ва бошқа шахсларга шунингдек уларнинг оила аъзолари ёки яқин қариндошларига ўлдириш, куч ишлатиш, мол-мулкни йўқ қилиб ташлаш ёхуд мол-мулкка шикаст етказиш билан ёки бошқа ғайриҳуқуқий хатти-ҳаракатлар билан таҳдид қилинганда суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд бу шахсларнинг ҳаёти, саломатлиги, шаъни, қадр-қиммати ва мол-мулкни муҳофаза қилиш, шунингдек айбдорларни аниқлаш ҳамда уларни жавобгарликка тортиш чораларини кўришлари шарт ва лозим

Ўзбекистон республикасининг 2019-йил 14-январда қабул қилинган “Жабрланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши ушбу соғани янги босқичга олиб чиқди. Ушбу Қонун жабрланувчиларнинг, гувоҳларнинг ва жиноят процесси бошқа иштирокчиларининг ҳаёти, соғлиғи ҳамда мол-мулкка тажовуз таҳдиди мавжуд бўлганда қўлланиладиган, жиноятларнинг олдини олишга ёки уларни фош этишга кўмаклашадиган, хавфсизлик ва ижтимоий ҳимоя қилиш чораларини ўз ичига оладиган чоратадбирлар тизимини шунингдек уларни қўллашнинг асослари ҳамда тартибини белгилаб берди. Ушбу қонун 5 боб 30 ьмоддадан иборат бўлиб унда қонуннинг мақсади ва асосий вазифалари, шахсларни ҳимоя қилиш ва хавфсизлигини таъминлаш чоралари, уларни амалга ошириш тартиби ва асослари ҳамда ҳимоя қилинувчи шахсларнинг ҳамда ҳимоя қилишни таъминловчи давлат органларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгилаб берилган.

Ҳимоя қилинувчи шахслар сифатида қонуннинг 4-моддасида қуйидаги шахслар эътироф этилган:

- 1) жабрланувчи ва унинг қонуний вакили;

- 2) гувоҳ;
- 3) жамоат айбловчиси ва жамоат ҳимоячиси;
- 4) гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, уларнинг ҳимоячилари ва қонуний вакиллари;
- 5) маҳқум, оқланган шахс, ўзига нисбатан жиноят иши тугатилган шахс;
- 6) фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакиллари
- 7) эксперт, мутахассис, таржимон ва холис

Маълумки жиноят содир этилганидан сўнг ижтимоий ҳавфли қилмиш содир этган шахс томонидан жавобгарликдан қутулиш мақсадида жабрлануқчи, гувоҳ ёки процеснинг бошқа иштирокчилага ҳамда уларнинг оила аъзоларига нисбатан руҳий, жисмоний таъсир ўтказиш ўлдириш, соғлиги, ҳаётига таҳдид қилиш, мол-мулкига зарар етказиш ёки буткул йўқ қилиш бундан ташқари айбдорлигини исботловчи далилларни йўқ қилишга қаратилган ҳаракатлар бошланади. Бундай вазиятларда суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд ички ишлар органларига ишда иштирок этаётган шахсларнинг ҳаёти, саломатлиги, шаъни, кадр-қиммати ва мол-мулки муҳофаза қилинишини таъминловчи барча зарур чораларни кўриши ва хусусида ёзма равишда топшириқ бериши лозим.

Шу жиҳтдан, жиноятга оид қонунчилиқни такомиллаштиришнинг қуйидаги йўналишлари энг муҳим деб ўйлаймиз:

Биринчидан, , Жиноят процессуал қонунчилигида жиноят очилишида фаол ёрдам кўрсатадиган гувоҳ ва жабрланувчиларга ХМҚО дан ўзининг ва оила аъзоларининг хавфсизлигини таъминлашни талаб қилиш ҳуқуқи расман берилиши жуда муҳим ҳисобланиб, улар сўроқ қилинишидан олдин ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунтириш чоғида мазкур ҳуқуққа эга эканлигини англаб олиши ҳамда хавфсизлигига таҳдид солинган ҳолларда бу ҳақда дарҳол ички ишлар органларига хабар қилиши мумкин.

Иккинчидан, Гумон қилинувчи айбланувчи ва судланувчининг яқин қариндошларидан ташқари бошқа гувоҳ ва жабрланувчининг яқин қариндошлари кўрсатув беришни рад этганда жавобгарликка тортилмаслиги белгилаб ўтиш лозим ҳисобланади.

Учинчидан, Амалдаги Жиноят процессуал кодексига таниб олиниши лозим бўлган шахсга таниб олинувчини кўрмайдиган қилиб, кўрсатилишига йўл қўйилиши мумкинлиги тўғрисидаги қоида янада такомиллаштирилган ҳолда киритилиши зарур. Хавфсизликни таъминлаш мақсадида, гумон қилинаётган ёки айбланувчининг фотосуратидан фойдаланган ҳолда бундай тергов ҳаракатини ўтказишга ЖПКнинг 127-м 4-қисмида рухсат берилган аммо таниб олинувчининг хавфсизлигини таъминлаш мақсадида шахсни таниб олиш учун унинг видеотасвирини тақдим этиш, таниб олинаётган шахснинг таниб олувчини кўришини истисно қиладиган шароитда ўтказишни процессуал қонун орқали тартибга солиш мақсадга мувофиқ бўлади

Тўртинчидан, ЖПКнинг 270-моддасига мазкур ҳаракатларни амалга ошириш вақти, аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак,

хавф-хатар тўғрисида хабар келиб тушган ёки аниқланган пайтдан бошлаб, хавфсизликни таъминлаш бўйича реал ҳаракатлар амалга оширилгунча бўлган муддат қанчани ташкил қилиши лозимлиги, ушбу муддат хавфсизликни таъминловчи органлар ўртасида қандай тақсимланиши, яъни муддатнинг қанча қисми қайси органга тегишли бўлишини киритиш мақсадга мувофиқ.

Мазкур институтни амалий жиҳатдан ўрганиш давомида шахсларнинг ҳаётига уларнинг оила аъзоларига, мол-мулкига қилинган тажовузларнинг қилиниши яширин ҳолатда, амалга оширилиши, хавфсизлиги таъминланиши зарур бўлган шахсларнинг мазкур тажовуздан қўрқиши натижасида содир этилган жиноятларнинг очилмай қолиши, жиноят процесси давомида одил судловга кўмаклашувчи шахсларнинг кўрсатувларини тўлиқ олинмаслиги, ёки процесснинг турли босқичларида кўрсатувларининг ўзгариши ва кўрсатув беришдан бош тортиши каби ҳолатларни кўришимиз мумкин.

Жиноят процесси иштирокчиларини ҳавфсизлигини таъминлаш жиноят процессуал қонунчилигининг вазифалари ҳисобланган жиноятларни тез ва тўла очишдан, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги учун айбдорларни фош этиш, қонунийликни мустаҳкамлашга, жиноятларнинг олдини олишга, шахс, давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя этишга, энг муҳими адолат ва ҳақиқатни таъминлашга замин яратади.